

УДК 930.85:352.07(438.2)

DOI <https://doi.org/10.33402/up.2026-20-05>**Микола ПРИХОДЬКО***кандидат історичних наук,**докторант кафедри всесвітньої історії та археології**Українського державного університету**імені Михайла Драгоманова*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7428-8540>*e-mail: prihod@ukr.net*

ГРОМАДСЬКА ОХОРОНА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КРАКОВА: ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ЛЮБИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ПАМ'ЯТОК НАПРИКІНЦІ ХІХ – У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТ.

У статті проаналізовано становлення та діяльність Товариства любителів історії та пам'яток Кракова як одного з провідних осередків громадської охорони культурної спадщини міста наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Базовим джерелом дослідження стали протоколи засідань товариства, які дали можливість простежити коло актуальних проблем, що регулярно порушувалися на його зібраннях, а також конкретні форми реагування на виклики у сфері збереження історичних пам'яток. Саме ці документи відображають повсякденну практичну діяльність організації, її внутрішню структуру, механізми ухвалення рішень та взаємодію з міськими інституціями.

Другим важливим джерелом дослідження стали річні звіти про діяльність товариства, опубліковані в часописі *Rocznik Krakowski*. Ці звіти відзеркалюють аспекти роботи організації, які товариство прагнуло донести до публіки та широкого загалу. Вони містять узагальнену інформацію про здійснені заходи, наукові та пам'яткоохоронні ініціативи, фінансову діяльність і результати співпраці з іншими інституціями, що дає змогу комплексно оцінити масштаби та напрями громадської діяльності у сфері збереження історико-культурної спадщини Кракова.

Ключові слова: громадянське суспільства, громадські організації, самоорганізація населення, пам'яткоохоронна діяльність, Австро-Угорщина.

Товариство любителів історії та пам'яток Кракова (*Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa*), засноване у 1896 р., було однією з науково-громадських інституцій, діяльність яких спрямовувалася на дослідження й охорону історико-культурної спадщини міста. Указана тема в Україні не досліджувалася.

Мета статті – проаналізувати практичну діяльність товариства, яка зосереджувалася на опіці над сакральними та історичними спорудами Кракова, передусім костелами, монастирськими комплексами й об'єктами середньовічної та ранньомодерної забудови. Водночас ця опіка не мала характеру системного чи повністю самостійного контролю. Члени товариства здійснювали інвентаризацію пам'яток, готували експертні висновки щодо їх технічного стану, долучалися до реставраційних ініціатив та висловлювали публічну позицію у випадках загрози руйнування або неконтрольованої модернізації історичних будівель. Фактично товариство виконувало дорадчі функції у сфері охорони спадщини, не маючи ані ад-

міністративних повноважень, ані стабільних фінансових ресурсів для самостійної реалізації масштабних проєктів.

Одним із напрямів діяльності Товариства любителів історії та пам'яток Кракова була робота з історичною топонімікою міського простору. Ініціативи щодо перейменування вулиць і площ Кракова мали на меті актуалізацію польського історичного минулого та закріплення національно значущих постатей і подій у повсякденному міському середовищі. Разом із тим ці дії не були нейтральними: вони вписувалися в ширший дискурс символічної політики пам'яті, у якому історичний простір міста ставав інструментом формування колективної ідентичності та історичної свідомості мешканців.

У цьому сенсі діяльність товариства мала виразний просвітницький, але водночас і нормативний характер. Через збереження архітектурної спадщини, інтерпретацію сакрального простору та впровадження певних історичних наративів у міську топографію члени товариства прагнули запропонувати суспільству конкретну модель осмислення минулого Польщі. Поєднання наукових досліджень із практиками охорони пам'яток та участю у міській культурній політиці зробило вказане товариство одним із чинників формування історичної пам'яті Кракова наприкінці XIX – на початку XX ст., хоча його вплив був обмежений зовнішніми обставинами та залежністю від інших інституцій.

Часопис *Rocznik Krakowski* як історичне джерело до вивчення діяльності Товариства. Часопис *Rocznik Krakowski* становить особливу джерельну цінність для дослідження діяльності товариства, оскільки саме в його окремих випусках у розділі *Sprawozdanie* систематично фіксувалися ключові напрями та результати практичної роботи організації. Звернення до конкретних річних випусків цього видання є необхідним для усвідомлення не лише загальних програмних засад діяльності товариства, але й реальних, щоденних кроків, які воно здійснювало у сфері охорони історичних пам'яток, організації наукових досліджень, видавничої та популяризаторської роботи. Саме річні звіти відображають механізми ухвалення рішень, фінансові та кадрові ресурси, форми співпраці з міською владою та іншими інституціями, а також реакцію товариства на актуальні виклики свого часу. Таким чином, аналіз конкретних випусків *Rocznik Krakowski* дає змогу реконструювати практичний вимір діяльності організації та простежити еволюцію її пріоритетів у динаміці, що робить цей часопис незамінним історичним джерелом для комплексного вивчення роботи товариства.

Установче зібрання, що відбулося 21 листопада 1896 р. в приміщенні міського архіву Кракова, стало початком інституційного оформлення Товариства любителів історії та пам'яток Кракова. Проведення зустрічі в архіві під керівництвом міського архіваріуса Станіслава Кшижановського свідчить про тісний зв'язок ініціативи з професійним середовищем істориків та архівістів і прагнення надати їй науково-й офіційного характеру (*Rocznik Krakowski*-1, 1898, s. 365).

Склад учасників установчого зібрання має важливе значення для розуміння соціальної бази організації. Серед них були відомі представники краківської науки й культури кінця XIX ст.: історики, мистецтвознавці, бібліотекарі та правники. Участь таких постатей, як Станіслав Естрайхер, Фелікс Пекосінський і

Мар'ян Соколовський, засвідчує міждисциплінарний характер товариства та високий рівень його наукових амбіцій і потенціал впливу на культурне життя Кракова (*Rocznik Krakowski-1*, 1898, s. 365).

Ключовим питанням зібрання стало обговорення проєкту статуту, що свідчить про прагнення засновників створити організацію із чітко окресленою правовою та функціональною структурою. Остаточне редагування статуту було доручене Юзефові Вавелю-Луїсу та Станіславові Кшижановському, що надало процесу підготовки установчих документів професійного характеру та стало важливим етапом інституційної стабілізації товариства (*Rocznik Krakowski-1*, 1898, s. 365).

Важливим фактом стало затвердження статуту Намісництвом 4 грудня 1896 р., що означало офіційне визнання товариства органами державної влади Австро-Угорської монархії та надання йому легального статусу (*Rocznik Krakowski-1*, 1898, s. 365). Легалізація відкривала можливість регулярної діяльності, організації публічних заходів, видання наукових праць і залучення нових членів, а також засвідчувала відповідність статутних засад чинному законодавству. Описані події демонструють типовий для кінця XIX ст. механізм створення науково-громадських об'єднань у Галичині: ініціатива виникла в середовищі професійних науковців, швидко набула організаційної форми, пройшла етап бюрократичного оформлення та була юридично закріплена.

Уже на початковому етапі товариство позиціонувало себе як інституція системного дослідження й охорони історичної спадщини. З огляду на це його можна розглядати як одну з перших у Кракові модерних інституцій громадської охорони культурної спадщини. Документування початкових етапів його діяльності на сторінках *Rocznika Krakowskiego* створило важливу джерельну базу, що дає змогу простежити еволюцію організації від моменту заснування до подальшої багаторічної діяльності.

Ухвалене на одному з перших засідань товариства рішення щодо структури майбутніх видань відображає стратегічне бачення засновниками основних завдань новоствореної інституції. Згідно з ним, видавнича діяльність товариства мала бути поділена на два взаємодоповнювальні напрями: популяризаційний та науково-дослідницький (*Rocznik Krakowski-1*, 1898, s. 366). Такий підхід засвідчує прагнення поєднати просвітницьку місію з розвитком професійної історичної науки.

Перший напрям охоплював праці, спрямовані на поширення знань про історію та пам'ятки Кракова серед широкого загалу. Вони мали популярний характер і виконували передусім освітню функцію: формували суспільний інтерес до минулого міста, виховували повагу до культурної спадщини та залучали громадськість до справи її охорони. Це свідчить про усвідомлення товариством важливості комунікації з нефаховою аудиторією. Другий напрям передбачав підготовку наукових, джерелознавчих праць, що мали відзначатися ґрунтовністю та методологічною важливістю. У таких дослідженнях наголошувалося на використанні першоджерел, аргументованості висновків, формулюванні гіпотез і застосуванні порівняльного аналізу. Таким чином закладалися високі стандарти наукової роботи, орієнтовані на розвиток фахової історіографії Кракова.

Запропонований поділ відображав характерну для кінця XIX ст. тенденцію до диференціації історичних публікацій за їхнім призначенням і цільовою аудиторією.

Товариство прагнуло чітко розмежувати науково-популярні й академічні тексти, що дало змогу одночасно реалізовувати просвітницьку й дослідницьку функції без зниження якості. Це рішення мало визначальний вплив на подальшу видавничу діяльність, насамперед на характер *Rocznika Krakowskiego*, який став платформою для публікації переважно ґрунтовних наукових досліджень. Популяризаційні матеріали передбачалося видавати в інших формах або спеціальних серіях, що забезпечувало системність і професійний рівень друкованої продукції. Отже, поділ видань на вектори свідчить про усвідомлення засновниками комплексного характеру місії товариства та прагнення поєднати розвиток академічних студій із широкою популяризацією історичних знань.

Одним із важливих елементів програмних засад товариства стало також визначення форм практичної популяризації історичних знань серед громадськості (*Rocznik Krakowski-1*, 1898, s. 366). У першому томі часопису зафіксовано рішення про організацію публічних лекцій і тематичних екскурсій як доповнення до видавничої діяльності. Лекції розглядалися як ефективний засіб поширення знань про історію Кракова та його спадщину, що надав можливість представляти результати досліджень у доступній формі та залучати мешканців міста до обговорення проблем охорони пам'яток. Організація «мандрівок», тобто відвідин історичних об'єктів, свідчила про прагнення поєднати теоретичне знання з безпосереднім пізнанням матеріальної спадщини міста. Такі заходи виконували подвійну функцію: сприяли популяризації конкретних пам'яток і водночас формували емоційний зв'язок громадян з історичним середовищем Кракова. Це підкреслює, що товариство від початку орієнтувалося не лише на вузьке коло науковців, але й на ширшу міську спільноту, прагнучи інтегрувати наукове знання у громадський простір і сформувати суспільну підтримку справи охорони культурної спадщини.

У звіті за 1898 р., що підсумовував другий рік діяльності товариства, особливу увагу приділено динаміці зростання організації та консолідації його складу. Вже на початку документа кількісні показники розглядаються як один із ключових індикаторів успішного розвитку товариства. Зокрема, зазначено зростання кількості членів зі 179 до 327 осіб, що свідчить про майже дворазове збільшення за короткий проміжок часу (*Rocznik Krakowski-2*, 1899, s. 225). Такий приріст членства інтерпретується як наслідок зростання суспільного інтересу до проблем історії та охорони пам'яток Кракова наприкінці XIX століття. Товариство постає у звіті як інституція, що поступово набуває авторитету в науково-культурному середовищі міста. Розширення членського складу відображає успішність реалізованих ініціатив і здатність товариства мобілізувати ширші кола інтелігенції навколо ідеї збереження історичної спадщини. Таким чином, звіт за 1898 р. фіксує важливий етап інституційного становлення товариства. Кількісне зростання членства виступає не лише статистичним фактом, але й показником посилення ролі організації у формуванні історичної свідомості й охороні культурних пам'яток Кракова на зламі XIX–XX століть.

Паралельно у звіті акцентовано увагу на фінансовому аспекті діяльності товариства. Зростання членства сприяло збільшенню надходжень від членських внесків, що формувало матеріальну основу для подальшої реалізації дослідницьких, видавничих і пам'яткоохоронних ініціатив. Фінансова стабільність розглядалася

як важлива умова систематичної роботи організації. Окремо у звіті зафіксовано факт інституційної підтримки з боку органів міського самоврядування. Зазначено, що Краківська міська рада ухвалила рішення про виділення цьому товариству постійної субвенції на видавничу діяльність у розмірі 600 злотих на рік (*Rocznik Krakowski-2*, 1899). Надання регулярної фінансової допомоги засвідчувало офіційне визнання значущості науково-видавничої діяльності товариства для культурного життя Кракова та сприяло стабілізації його матеріальної бази. Постійний характер субвенції створював умови для планомірного розвитку видавничих проєктів і систематичного оприлюднення результатів історичних досліджень. Таким чином, рішення Краківської міської ради про щорічну субвенцію в 600 злотих засвідчує зростання суспільного авторитету товариства та його інтеграцію в систему міської культурної політики наприкінці XIX століття.

У звітному матеріалі за 1898 р. значну увагу приділено просвітницькій діяльності товариства, зокрема організації пізнавальних екскурсій, спрямованих на популяризацію історико-архітектурної спадщини міста. Зазначається, що воно систематично проводило екскурсії для ознайомлення широкої громадськості з краківськими пам'ятками (*Rocznik Krakowski-2*, 1899, s. 226). Провідну роль у реалізації цих заходів відіграв професор Владислав Луцкевич, який надавав фахові пояснення численній аудиторії. Об'єктами відвідування стали костел святих Петра і Павла, елементи краківських фортифікацій у районі Флоріанського ронделя, костел святої Анни разом із Колегіумом Ягеллонським, а також костел і скарбниця домініканців. Добір локацій засвідчує прагнення охопити різні типи пам'яток – сакральні, університетські й оборонні споруди. Поєднання безпосереднього огляду пам'яток із науковими коментарями сприяло підвищенню освітнього рівня публіки й утвердженню товариства як посередника між академічною наукою та суспільством.

У звіті за 1898 р. підкреслюється також розширення спектра діяльності товариства, зростання його авторитету в науково-культурному середовищі міста (*Rocznik Krakowski-2*, 1899). Цей авторитет зумовив офіційні звернення органів міського самоврядування до товариства з метою отримання фахових роз'яснень і експертних оцінок. У звіті зафіксовано, що Краківська міська рада та Магістрат неодноразово зверталися до товариства з історико-культурних питань. У відповідь готувалися розгорнуті меморандуми, які мали характер науково обґрунтованих експертних висновків. Таким чином, діяльність товариства наприкінці XIX ст. охоплювала не лише просвітницьку й видавничу роботу, але й виконання консультативної функції, що сприяло його утвердженню як впливової інституції у сфері охорони культурної спадщини міста.

Важливим аспектом діяльності товариства була інституційна та фінансова підтримка його видавничих ініціатив. Архівні джерела фіксують рішення Краківської міської ради про надання постійної субвенції в розмірі 600 злотих щорічно на видавничі потреби, що свідчить про офіційне визнання наукової та культурної ваги діяльності товариства (*Rocznik Krakowski-2*, 1899). Отримання стабільного фінансування створило передумови для систематичної публікаційної роботи, насамперед для видання *Rocznika Krakowskiego*, на сторінках якого зосереджувалися результати досліджень з історії Кракова й охорони його пам'яток. У подальший

період товариство також організувало науково-пізнавальні екскурсії, які користувалися сталою популярністю та сприяли реалізації його просвітницької місії (Rocznik Krakowski-2, 1899, s. 226).

Додатковим свідченням визнання наукової цінності діяльності товариства було налагодження співпраці з провідними науково-культурними осередками Центральної Європи. Зокрема, встановлено взаємний обмін видавничою продукцією з Почесною Чеською академією наук і Музеєм Королівства Чеського у Празі, а також із Німецьким історичним товариством у Познані (Rocznik Krakowski-2, 1899). Запровадження обміну публікаціями сприяло інтеграції товариства у європейський науковий простір, поширенню результатів досліджень за межами регіону та доступу до актуальних закордонних напрацювань, що підсилювало його академічний статус і роль у міжнародному науковому обміні.

У межах видавничої діяльності важливе місце посіла ініціатива підготовки короткого путівника по Кракову, зумовлена потребою надання стислої, науково вивіреної інформації для осіб, які перебували в місті короткий час. У звіті наголошується, що видання адресувалося передусім іноземним відвідувачам і мало слугувати практичним інструментом орієнтації в культурному просторі міста. Путівник було видано у формі окремого аркуша з паралельним текстом чотирма мовами, що свідчило про орієнтацію на міжнародну аудиторію. Важливою складовою стала детальна карта Кракова, розроблена Яном Заморським на основі офіційних міських планів. Текст уклав доктор Клеменс Бонковський, а переклади виконали фахівці з академічним досвідом: французькою мовою – Мечислав Домбровський, англійською – доктор Юзеф Мучковський, німецькою – доктор К. Бонковський (Rocznik Krakowski-3, 1900, s.205). Це свідчить про високий рівень організації видавничого процесу та поєднання наукової достовірності з практичною доступністю. Проєкт путівника засвідчує перехід товариства до системної популяризації історико-культурної спадщини, зорієнтованої на багатомовну публіку, а також сприяння формуванню позитивного культурного образу Кракова як європейського міста.

У звіті за 1901 р. зафіксовано подальшу еволюцію видавничої стратегії товариства. Загальне зібрання доручило правлінню розробити проєкт ілюстрованої монографії, присвяченої пам'яткам мистецтва й культури Кракова (Rocznik Krakowski-4, 1902, s. 197). Це рішення відображало прагнення створити комплексне синтетичне видання з високим науковим і візуальним рівнем. Розглянувши кілька концепцій, правління зупинилося на моделі, подібній до серії *Berühmte Kunststätten*, що поєднувала наукову точність, доступність викладу та якісне поліграфічне оформлення (Rocznik Krakowski-4, 1902, s. 197). Такий вибір свідчив про орієнтацію товариства на загальноєвропейські видавничі стандарти та прагнення інтегрувати культурну спадщину Кракова в ширший європейський контекст.

Статистичні дані за 1897–1901 рр. засвідчують сталі темпи зростання членства та фінансових обсягів діяльності товариства. Кількість його членів зросла зі 176 в 1897 р. до 502 у 1901 р., тобто майже втричі, що свідчить про зростання популярності й авторитету організації. Фінансові надходження збільшилися з 1364,76 зл. до пікового показника 9258,81 у 1900 р., після чого зменшилися до 6387,76 у 1901 році. Витрати також зростали, досягнувши максимуму у 1900 р. – 8992,01 зл. Попри це,

щорічно зберігався позитивний баланс: у 1900 р. він був мінімальним (+266,80), а в 1901 р. зріс до +919,29 (*Rocznik Krakowski-4*, 1902, s. 198). Загалом ці показники свідчать про фінансову стабільність та ефективне управління коштами, що забезпечувало розширення видавничої і просвітницької діяльності товариства.

Важливе місце в діяльності товариства посідала організація художніх виставок, які поєднували наукові та популяризаторські завдання. Зокрема, виставка творів Міхала Стаховича була спрямована на комплексне представлення його малодослідженої творчості (*Rocznik Krakowski-4*, 1902, s. 199). Вона дала змогу здійснити першу систематичну оцінку доробку митця, проаналізувати стилістичні та тематичні особливості його робіт і уточнити його місце в історії краківського живопису кінця XVIII – початку XIX століття.

У межах стратегії міжнародної популяризації культурної спадщини Товариство ініціювало підготовку шостого тому *Rocznika Krakowskiego* у німецькому та французькому перекладах. Видання мало бути відредаговане Леонардом Лепшим і надруковане у видавництві Е. А. Seemann у Лейпцигу як частина серії *Berühmte Kunststätten*, що гарантувало високий поліграфічний рівень і широку європейську дистрибуцію (*Rocznik Krakowski-5*, 1905, s. 275). Цей проєкт демонструє прагнення товариства інтегрувати краківські студії в міжнародний академічний простір.

Важливим напрямом науково-мистецької діяльності стала підготовка до публікації Маріяцького вітваря Віта Ствоша. Для цього було організовано детальне фотографування твору та його фрагментів із використанням спеціального обладнання. Фотографічні роботи виконало ательє Антонія Павліковського, які повністю відповідали науковим і естетичним вимогам товариства (*Rocznik Krakowski-6*, 1906, s. 191). Проєкт став прикладом інноваційного використання технічних засобів у науковій публікації мистецьких пам'яток.

У співпраці з Купецькою конгрегацією, що в 1910 р. відзначала 500-річчя свого заснування, товариство ініціювало підготовку наукового видання з історії краківської торгівлі. Проєкт отримав фінансову підтримку в розмірі 2500 корон, а його виконання було доручено дослідникам Кутржебі та Пташнику (*Rocznik Krakowski-7*, 1910, s. 167). Монографія стала прикладом комплексного дослідження економічної та соціальної історії міста й водночас засвідчила здатність товариства налагоджувати інституційні партнерства та залучати ресурси для реалізації масштабних наукових проєктів.

У рамках систематизації наукової діяльності товариства окрему увагу приділено музичній спадщині Кракова, що залишалася маловивченою. Було створено комісію для комплексної інвентаризації друкованих і рукописних музичних джерел у бібліотеках, архівах та церковних збірках із метою визначення їхньої наукової та культурної цінності (*Rocznik Krakowski-8*, 1913, s. 242). Ініціатива ілюструє розширення досліджень від мистецтва й архітектури до музикознавства та підкреслює роль товариства як координатора інвентаризацій культурної спадщини.

Товариство активно займалося вшануванням пам'яті видатних діячів та історичних подій Кракова. Планувалося встановлення пам'ятної дошки Віта Ствоша з точним визначенням будинку його майстерні або на громадській будівлі. Передбачалося також встановлення додаткових дошок на честь видатних осіб і подій, що

підкреслює роль товариства у формуванні колективної історичної пам'яті (Rocznik Krakowski-8, 1913, s. 242).

У межах науково-громадської діяльності товариство брало участь у відзначенні ювілеїв та пам'ятних подій: надсилало телеграми з нагоди 250-річчя Львівського університету та 50-річчя діяльності проф. Тадеуша Корзона, а також внесло 200 корон на пошанування заслуг д-ра Станіслава Томковича, що увінчалось портретом у Національному музеї (Rocznik Krakowski-8, 1913, s. 242).

Товариство брало участь у захисті відкритих просторів Кракова, зокрема Блоні, що перебувала під загрозою забудови. Воно долучилося до акції Товариства охорони краси Кракова, підписавши меморіал до Міської ради (Rocznik Krakowski-8, 1913, s. 242). Ця діяльність демонструвала інституційний підхід до охорони міського простору та міжорганізаційну координацію культурних товариств у збереженні історичного й містобудівного середовища Кракова.

Діяльність товариства у світлі протоколів засідань. Протоколи засідань товариства становлять одне з найважливіших першоджерел для дослідження його діяльності не лише з огляду на фактологічну насиченість, а насамперед через можливість критичного переосмислення усталених уявлень про характер і масштаби його функціонування. Саме в цих документах безпосередньо зафіксовано процес внутрішньої роботи організації, що дає можливість відійти від апологетичних інтерпретацій і простежити реальні механізми ухвалення рішень. Необхідність їх ґрунтовного аналізу зумовлена тим, що протоколи відображають не лише задекларовані цілі, а й фактичний перебіг дискусій, коло проблем, які визнавалися актуальними на конкретному етапі, а також межі практичних дій, на які було готове товариство.

На відміну від узагальнених звітів чи публічних публікацій, що формували нормативний і позитивний образ організації як активного охоронця культурної спадщини, протокольні записи дають змогу реконструювати процес формування позицій, виявити роль окремих діячів у прийнятті рішень, простежити внутрішню ієрархію та реальну організаційну структуру. У цьому сенсі протоколи виступають інструментом деміфологізації, оскільки дають змогу співвіднести риторику товариства з його практичними можливостями та інституційними обмеженнями. Таким чином, дослідження протоколів засідань у межах цієї праці спрямоване не на відтворення ідеалізованого наративу, а на критичну реконструкцію повсякденної діяльності організації.

У структурі товариства діяли спеціалізовані комісії, зафіксовані в протоколі засідання від 20 травня 1906 р. Комісія з організації екскурсій готувала тематичні маршрути для популяризації історії Кракова; комісія зі збереження пам'яток займалася інвентаризацією, охороною та реставрацією споруд, насамперед сакральних; комісія краківської традиційної музики займалася збиранням і поширенням місцевих музичних традицій; комісія з проведення конкурсу координувала наукові та культурні ініціативи. Додатково створювалися *ad hoc* комісії для оперативного вирішення ситуативних завдань (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 124).

Практичний підхід товариства до охорони спадщини ілюструє обговорення участі у відновленні костелу св. Агнешки 22 березня 1906 р. Було запропоновано виділити 200 крон за умови початку робіт духовенством та наявності гаран-

тій ефективного використання коштів, враховуючи загальну вартість у 8000 крон (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 124). Такий підхід демонструє прагнення мінімізувати ризики й уникнути символічної участі без реального впливу, перетворюючи роль товариства з активного учасника на умовного донора та спостерігача.

Аналогічно у випадку костелу св. Войцеха фінансова готовність у 500 крон декларувалася з умовами фактичного початку робіт і наявності гарантій завершення, що підкреслює прагнення товариства зберігати контроль над публічним іміджем і мінімізувати матеріальні зобов'язання (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 124). Схожий механізм простежується у справі костелу св. апостола Андрія: резервування 500 крон і посилення на очікувану позику в 3 000 000 корон дало можливість товариству зайняти позицію «очікування», забезпечуючи символічну підтримку без прямої відповідальності (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 124). Таким чином, аналіз протоколів 1906 р. демонструє, що фінансова діяльність товариства поєднувала заявлену готовність до участі з раціональною стратегією мінімізації ризиків та контролю над іміджем, що ставить під сумнів традиційне уявлення про його «безкорисливу опіку над спадщиною». Можливість перерахування 500 рублів у разі ненадходження позики на перший погляд здається проявом гнучкості, проте насправді свідчить про ситуативний характер фінансових рішень і відсутність чітко визначеної фінансової стратегії товариства.

Протокол від 16 червня 1906 р., що фіксує можливість використання коштів у марках без адміністративних обмежень, також потребує критичного осмислення. Необхідність узгодження із церковною комісією демонструє залежність товариства від зовнішніх регуляторних органів і свідчить про умовний характер його фінансової автономії (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 127). Таким чином, участь товариства у фінансуванні реставрацій сакральних об'єктів була обмеженою, умовною та залежною. Джерела свідчать не про масштабні інвестиції, а про використання стратегій обережності та резервування коштів. Деміфологізація діяльності дає змогу розглядати організацію як інститут, що функціонував переважно через символічний капітал, експертну легітимацію та координацію, залишаючи ключові фінансові й організаційні рішення за церковними та державними структурами.

Протоколи також демонструють структуровану участь товариства у формуванні міського простору. Наприклад, у відповіді на лист Магістрату Кракова щодо зміни назви вулиці Пуста товариство ухвалило перейменування на Брацьку (Braska), обґрунтовуючи це історико-топографічними факторами (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 127). Такий підхід відображає процедурно обґрунтовану позицію, а не абсолютний «захист історичної пам'яті». Схожа ситуація спостерігається в пропозиції щодо участі у відновленні костелу св. Яна. Джерела показують, що товариство не обов'язково мало намір фінансувати реставрацію, а радше прагнуло формально контролювати та супроводжувати проєкт, залишаючи основні зобов'язання за церковними структурами (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 127).

Фінансовий звіт за 1906 р. (протокол від 13 листопада) відображає доходи 10 268,69 крони та витрати 3547,86 крони, профіцит 6720,83 крони (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 128). Це не ознака масштабного впливу, а результат обережної політики та помірних витрат, причому реальна участь у проєктах залишалася обмеженою необхідністю узгодження з церковними та державними структурами.

Аналіз протоколів 1906 р. в деміфологізованому ключі показує, що товариство функціонувало переважно як координатор, радник і символічний донор. Фінансові та топонімічні рішення були обмежені процедурними умовами, адміністративною залежністю та прагненням мінімізувати ризики, а формальна активність у сфері охорони спадщини часто мала декларативний характер.

Протокольні записи від 20 грудня 1907 р. фіксують фінансовий стан: доходи 10 365,17 крони, витрати 6213,79 крони (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 142). Попри позитивний баланс, аналіз показує зростання видаткової частини бюджету через активізацію діяльності у сфері охорони пам'яток, організації наукових заходів і видань. Фінансові дані відображали не «успіх», а перехід до інтенсивнішого й умовного використання ресурсів.

Ініціатива встановлення пам'ятної таблиці на честь Вінцента Пола була радше стратегічним символічним актом для формування видимості культурної активності, ніж реальною охороною історичної пам'яті (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 143). Аналогічно створення Альбому фотографій Кракова служило репрезентативній та популяризаторській функції, підсилюючи науковий і культурний статус товариства, а не забезпечуючи ефективний захист архітектури (AAN-1, zesp. 562, sygn. 54, s. 143).

Таким чином, товариство у 1907–1908 рр. виконувало роль координатора, радника та символічного актора міського публічного простору. Фінансові ресурси та культурні інструменти (меморіальні таблиці, фотоальбом) використовувалися для підтримки репутації і видимості організації, а рішення засідань демонстрували умовну активність, орієнтовану на публічну легітимізацію та науково-символічний ефект, а не на пряме втручання в реставрацію або управління міським простором.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу всебічно проаналізувати становлення, організаційну структуру й основні напрями діяльності Товариства любителів історії та пам'яток Кракова наприкінці XIX – на початку XX ст. як одного з провідних осередків громадської охорони історико-культурної спадщини міста. На основі системного опрацювання протоколів засідань товариства та річних звітів, опублікованих у часописі *Rocznik Krakowski*, було реконструйовано не лише програмні засади діяльності організації, а і її повсякденну практику, що дає можливість глибше зрозуміти реальні механізми функціонування пам'яткоохоронного руху в Кракові зазначеного періоду.

У межах статті вирішено низку важливих наукових проблем. Насамперед подолано однобічність і фрагментарність попередніх досліджень, у яких діяльність товариства здебільшого розглядалася крізь призму окремих ініціатив або персоналій. Залучення протоколів засідань як базового джерела дало змогу простежити коло проблем, що систематично порушувалися членами організації, зокрема питання інвентаризації пам'яток, контролю за станом історичної забудови, участі в реставраційних проєктах, а також реагування на загрози, спричинені урбаністичними трансформаціями та господарською діяльністю міста. Водночас було показано, яким чином ці проблеми трансформувалися у конкретні рішення та практичні дії.

Важливим результатом дослідження стало висвітлення внутрішньої структури товариства, процедур ухвалення рішень і форм колективної відповідальності за пам'яткоохоронну діяльність. Аналіз джерел засвідчив, що товариство функ-

ціонувало як ефективний комунікативний майданчик, де поєднувалися наукова експертиза, громадська ініціатива й адміністративна взаємодія з міськими інституціями. Це дає можливість говорити про формування в Кракові на межі XIX–XX ст. ранньої моделі співпраці між громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування у сфері охорони культурної спадщини.

Науковий внесок статті полягає також у критичному зіставленні внутрішніх документів товариства з опублікованими річними звітами, завдяки чому можна виявити відмінності між внутрішнім дискурсом організації та її публічним самопредставленням. Такий підхід дав змогу точніше оцінити пріоритети діяльності товариства, а також зрозуміти, які аспекти його роботи вважалися найбільш значущими для формування громадської думки та підтримки з боку міської спільноти.

Загалом результати дослідження істотно розширюють уявлення про роль громадських наукових товариств у процесі інституціоналізації охорони історико-культурної спадщини в Центрально-Східній Європі. Запропонований у статті підхід та введені до наукового обігу джерела створюють підґрунтя для подальших міждисциплінарних і порівняльних досліджень, зокрема щодо взаємодії громадських організацій із владними структурами, а також впливу подібних ініціатив на формування сучасних пам'яткоохоронних практик.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

AAN-1: Archiwum Narodowe w Krakowie, zesp. 562, sygn. 54

Rocznik Krakowski-1: Rocznik Krakowski (1898). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 1, 378 s.

Rocznik Krakowski-2: Rocznik Krakowski (1899). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 2, 242 s.

Rocznik Krakowski-3: Rocznik Krakowski (1900). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 3, 221 s.

Rocznik Krakowski-4: Rocznik Krakowski (1902). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 5, s.199

Rocznik Krakowski-5: Rocznik Krakowski (1905). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 7, s.275.

Rocznik Krakowski-6: Rocznik Krakowski (1906). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 8, s.191.

Rocznik Krakowski-7: Rocznik Krakowski (1910). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 12, s.197

Rocznik Krakowski-8: Rocznik Krakowski (1913). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 15, s.242.

REFERENCES

AAN-1: Archiwum Narodowe w Krakowie, zesp. 562, sygn. 54 (in Polish).

Rocznik Krakowski-1: Rocznik Krakowski (1898). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 1, 378 s (in Polish).

Rocznik Krakowski-2: Rocznik Krakowski (1899). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 2, 242 s (in Polish).

Rocznik Krakowski-3: Rocznik Krakowski (1900). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 3, 221 s (in Polish).

Rocznik Krakowski-4: Rocznik Krakowski (1902). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 5, s.199 (in Polish).

Rocznik Krakowski-5: Rocznik Krakowski (1905). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 7, s.275 (in Polish).

Rocznik Krakowski-6: Rocznik Krakowski (1906). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 8, s.191 (in Polish).

Rocznik Krakowski-7: Rocznik Krakowski (1910). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 12, s.197 (in Polish).

Rocznik Krakowski-8: Rocznik Krakowski (1913). Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, в 80 т., 15, s.242 (in Polish).

Mykola PRYKHODKO

Candidate of Historical Sciences,

Doctoral Student at the Department of World History and Archaeology

Dragomanov Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7428-8540>

e-mail: prihod@ukr.net

PUBLIC PROTECTION OF THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF KRAKOW: THE ACTIVITIES OF THE SOCIETY OF LOVERS OF HISTORY AND MONUMENTS IN THE LATE 19TH AND FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The article analyzes the formation and activities of the Society of Lovers of History and Monuments of Kraków as one of the leading centers of public protection of the city's cultural heritage in the late 19th and early 20th centuries. The primary source of the research was the minutes of the Society's meetings, which made it possible to trace the range of pressing issues regularly raised at its sessions, as well as the specific forms of response to challenges in the field of preservation of historical monuments. These documents reflect the everyday practical activities of the organization, its internal structure, decision-making mechanisms, and interaction with municipal institutions.

The second important source of the study was the annual reports on the Society's activities published in the journal *Rocznik Krakowski*. These reports reflect those aspects of the organization's work that the Society sought to communicate to the public and a broader audience. They contain generalized information on implemented measures, scholarly and heritage preservation initiatives, financial activities, and the results of cooperation with other institutions, which makes it possible to comprehensively assess the scope and directions of civic activity in the field of preserving the historical and cultural heritage of Kraków.

Keywords: civil society, non-governmental organizations, community self-organization, heritage preservation activities, Austro-Hungarian Empire.

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.04.2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу CC BY 4.0